

УДК 35.08 (477)

Аніщенко Тетяна Сергіївна –

здобувачка кафедри адміністративного та
господарського права
Запорізького національного університету

Публічне право як фундамент становлення та розвитку права публічної служби України

У статті мова йде про здійснення аналізу історичного аспекту становлення і розвитку правового регулювання публічної служби та її розуміння у контексті публічного права. Досліджується термін «публічна служба» у сучасному та історичному вимірі, формуються та розкриваються основні ознаки публічної служби та вирішується питання можливості зарахування до цієї категорії політичної служби.

Ключові слова: публічна служба, адміністративне право, публічне право, приватне право, органи публічної влади, публічний службовець.

В статье речь идет о осуществлении анализа исторического аспекта становления и развития правового регулирования публичной службы и ее понимания в контексте публичной службы. Исследуется термин «публичная служба» в современном а так же историческом измерении, формулируются и раскрываются основные признаки публичной службы и рассматривается вопрос возможности введения в эту категорию политической службы.

Ключевые слова: публичная служба, административное право, публичное право, частное право, органы публичной власти, публичный служащий.

The article focuses on the implementation of the analysis of the historical aspect of the formation and development of legal regulation of public service and understanding in the context of public service. We study the term “public service” in the modern as well as historical dimension, formulated and reveals the basic features of the public service, and discusses the possibility of introducing into this category political service.

Key words: public service, administrative law, public law, private law, public authorities, public servant.

Постановка проблеми. Науковий аналіз вітчизняного інституту публічної служби є одним з найбільш актуальних напрямів сучасних правових досліджень. Це пов'язано з багатьма факторами. Так, по-перше, публічна служба нині знаходиться у стані реформування, викликаного необхідністю оновлення нормативних актів, які визначають правовий статус публічних службовців, а також регулюють порядок проходження публічної служби. По-друге,

прогресивний розвиток української держави, ефективне виконання державних функцій тісно пов'язані з практичною діяльністю публічних службовців. По-третє, інститут публічної служби навряд чи зможе ефективно функціонувати та розвиватися без належного рівня довіри населення до службовців, а раз так, то на науку покладається завдання щодо відшукування способів налагодження взаємодовіри між громадянином та публічним службовцем.

До того ж, не можна забувати і про необхідність вивчення особливостей так званих «галузевих інститутів державної служби».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Саме цим, власне, і пояснюється той факт, що в сучасних умовах збільшилось число авторів, для яких інститут публічної служби став предметом наукових досліджень. Серед них у першу чергу слід назвати Ю.П. Битяка, С.Д. Дубенка, М.І. Іншина, С.В. Ківалова, Н.П. Матюхіну, Н.Р. Нижник, О.В. Петришина та ін.

Невирішені раніше проблеми. І хоч проблематика публічної служби містить доволі широке коло питань, нам видається актуальним наразі звернутися до визначення взаємозв'язку та взаємозалежності права публічної служби та публічного права.

Мета. Відповідно, мета даної статті полягатиме у науковому обґрунтуванні необхідності виділення права публічної служби в якості елементу Особливого адміністративного права. Задля доведення цієї точки зору ми будемо орієнтуватися на відповідний історичний та зарубіжний досвід у сфері нормативного регулювання відносин публічної служби, сучасні наукові розробки та нормативно-правові акти, які стосуються питань публічної служби. Разом з цим, ми приділимо увагу також і з'ясуванню правової сутності публічної служби, оскільки на сьогоднішній день у науковій спільноті зберігається невизначеність щодо даного аспекту.

Виклад основного матеріалу. Приступаючи до вирішення сформульованих вище позицій, насамперед, зупинимося на аналізі історичного аспекту становлення і розвитку правового регулювання

публічної служби та її розуміння у контексті публічного права.

Так, ще в часи Давнього Риму, коли вперше відбувся поділ права на приватне і публічне, одним із складових елементів останнього визнавався інститут публічної служби. Зокрема, у Дигестах (Пандектах) Юстиніана [1], які набрали законної сили 30 грудня 533 р. [2, с. 19] та вважаються найбільш значимою складовою *Corpusjuriscivilis* [3, с. 14], містилися положення про правовий статус магістратів (D.1, 1,1,2) [4, с. 157], тобто посадових осіб (консулів, преторів, цензорів, уділів та ін.), які відповідали за командування військами, керування провінцією, відправлення правосуддя, тощо [5, с. 17].

Подібні нормативні положення збереглися і в епосі середньовіччя [6], однак, їх наукове обґрунтування набуло подальшого розвитку у більш пізні часи. Так, починаючи з XVIII ст., а особливо у період XIX ст. – поч. XX ст., як у зарубіжних країнах, так і в російському та, відповідно, українському праві вченими почала приділятися значна увага аргументації поділу права на приватне і публічне, визначенню сфери дії публічного права, а також з'ясуванню місця інституту публічної служби в ньому. Названим аспектам були присвячені наукові праці О.С. Алексеєва [7], Е. Берендтса [8] та ін.

Аналіз вказаних наукових джерел, праць сучасних науковців, які досліджували окреслений історичний період (М.Є.Волочкової [9]), а також робіт європейських вчених-правознавців (Г. Бребана [10]) дозволяє зробити висновок, що відносини публічної служби завжди визнавались публічно-правовими та на них, як наслідок,

поширювався регулюючий вплив норм публічного права.

Однак, для вітчизняної правової системи подібний напрямок розуміння та нормативного регулювання відносин публічної служби був характерним лише до кінця існування Російської імперії. Наведене було зумовлено тим, що, на теренах радянської держави, яка утворилася після революційних подій 1917 р., ставлення до сутності та змісту публічної (державної) служби принципово змінилось. Офіційна юридична наука, а також радянське законодавство базувалися на ідеї, що між правовими статусами державного службовця та робітника не може бути жодних відмінностей [11, с.4-5], не дивлячись навіть на той факт, що у законодавстві були встановлені доволі специфічні правила прийому на державну службу та її проходження [12, с.141-142].

Внаслідок цього відбулося не лише заперечення публічно-правової природи державної служби, але й змінився механізм її правового регулювання, яке відтоді здійснювалося за допомогою Кодексу законів про працю на фоні відсутності спеціальних законів, які б закріплювали правовий статус саме державних службовців [13, с.4].

Проте подібна спрямованість радянського законодавства не завадила окремим вченим вести мову про, так би мовити, спеціальний, тобто адміністративно-правовий характер інституту державної служби. Зрозуміло, що мова не йшла про обґрунтування публічно-правової природи названого інституту, оскільки категорії «публічне право», «публічна служба» тощо були, фактично, офіційно забороненими у СРСР, а тому їм залишалося лише доводити той факт, що інститут

державної служби не може входити до складу системи трудового права.

Така ситуація з розумінням та нормативним регулюванням інституту державної служби почала поступово змінюватися наприкінці 80-х – початку 90 рр. ХХ ст. В результаті таких перетворень в Україні з'являється перший спеціальний нормативний законодавчий акт, покликаний унормувати правовий статус державних службовців – Закон України від 16 грудня 1993 р. «Про державну службу» [14]. Як наслідок, значна кількість українських та російських вчених чітко заявила про публічно-правову природу інституту державної служби та необхідність його регулювання за допомогою норм адміністративного права. Мова йде про праці Н.М. Антонової [15, с. 5], Ю.П. Битяка [16, с. 44, 46] ін.

Разом з цим, це не виключило існування і протилежних позицій, які зводяться до відстоювання точки зору про приватноправову природу названого інституту [17, с. 127] авторами якої, як наслідок, ігнорується історичний аспект становлення публічної служби, зарубіжний досвід розуміння та правового регулювання відносин публічної служби, а також реальний стан національного законодавства.

Ведучи мову про юридичну природу відносин державної служби, окремі вчені, разом з цим, наголошують на тому, що такі відносини не можна повністю визнати публічно-правовими. На їх думку правильніше вести мову про їх комплексний характер.

Коментуючи висловлений вище підхід щодо комплексного характеру досліджуваного інституту публічного права, зазначимо, що, на наш погляд, він

не ставить під сумнів публічно-правовий характер відносин публічної служби, а лише вказує на багатогранність цих відносин, перевага в регулюванні яких все-таки віддається публічному праву [18, с. 27, 48]. Доречними тут виглядають слова А. І. Єлістратова, який писав, що використання приватноправової регуляції до суспільних відносин з мотивів доцільності та зручності не змінює їх публічно-правову природу, а лише впливає на зовнішній порядок публічної діяльності [19, с. 183].

Отже, з огляду на викладене, стає очевидним, що з часів поділу права на приватне та публічне, відносини публічної (державної) служби розглядалися виключно через призму публічно-правового регулювання. Такий підхід знаходив прояв як на теренах західноєвропейських держав, так і у межах Російської Імперії. Виключення з цього загального правила знайшли прояв лише у радянський період існування нашої країни, будучи пов'язаними з викривленим розумінням сутності та призначення права у державі. На сьогоднішній день, з огляду на розвиток міжнародно-правового співробітництва України, євроінтеграційні процеси, тенденції розвитку українського законодавства, не залишилося жодних підстав для того, щоб відстоювати ідею приватноправової сутності публічної служби. За нашим глибоким переконанням, публічна служба може та повинна аналізуватися виключно з публічно-правових позицій.

Для подальшого дослідження нашої теми, вважаємо за необхідне зупинитись також і на аналізі терміну «публічна служба». Такий крок дозволить, з одного боку, навести додаткові аргументи на користь

публічно-правової природи названого інституту, а з іншого, – створить необхідне теоретичне підґрунтя для його подальшого використання на нормативному рівні.

Аналіз досяжних для вивчення наукових джерел показує, що на сьогоднішній день відсутні точні відомості про те, коли та ким вперше було введено в юридичний обіг термін «публічна служба». Разом з цим, можна дійти однозначного висновку про те, що термін «публічна служба» має європейське походження, оскільки він широко застосовується саме в країнах Європи, зокрема: Франції, Німеччині, Італії.

Якщо ж вести мову про теоретичне вивчення публічної служби, то одним з перших у цьому напрямку почав працювати Л. Дюгі, який дослідив названу категорію [20, с. 59-81]. Вчений, зокрема, вважав, що публічна служба завжди мала місце там, де на агентів, які перебували в ієрархічному підпорядкуванні, нормальним та незмінним чином покладалися обов'язки із забезпечення виконання функції, що розглядалася у межах певного моменту, як обов'язкова для держави [20, с. 883].

Розмірковуючи на рахунок причини появи категорії «публічна служба», Ж. Фурньє зазначає, що це було пов'язано з глибокими технічними та економічними змінами у ХІХ ст., які зумовили необхідність розширення завдань і функцій держави з метою врегулювання відносин у сфері освіти, суспільних робіт, охорони здоров'я, праці, містобудування ін., вирішення проблем матеріальних умов існування і життєвого устрою. У цьому контексті попереднє основоположне поняття французького адміністративного права –

поняття публічної влади – поступилося місцем поняттю публічної служби, з яким особливий правовий режим, властивий державній адміністративній системі, почав обґрунтовуватись передусім не авторитетом влади, а служінням держави громадянам [21, с. 599-600].

Отже, з викладеного стає очевидним, що у Франції, країні, яку можна вважати родоначальником публічної служби, остання (публічна служба) з самого початку її виникнення формувалася в якості публічно-правового інституту, юридичну основу якого закладали норми адміністративного права.

Переходячи від історичного аналізу категорії публічна служба до її сучасного тлумачення, зазначимо, що, фактично, перша і єдина спроба її офіційного визначення на сьогодні зроблена у Кодексі адміністративного судочинства України [22] (далі – КАС), у п. 15 ч. 1 ст. 3 якого зазначено, що публічною службою є діяльність на державних політичних посадах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, дипломатична служба, інша державна служба, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування.

Сформульоване визначення, на наш погляд, можна розглядати у двох вимірах:

- по-перше, у ньому міститься перелік видів діяльності, які у своїй сукупності утворюють загальне поняття публічної служби;

- по-друге, цевизначення містить перелік видів публічної служби, тобто видів діяльності, кожний з яких окремо можна називати публічною службою.

Окреслені два підходи не суперечать один одному. Вони дозволяють більш глибоко та всебічно підійти до розуміння публічної служби, розглянувши її з різних вихідних позицій. Названі аспекти публічної служби, як наслідок, можна узяти за основу для формулювання двох окремих понять:

- «публічна служба України» як система, сукупність служб, об'єднаних в одне ціле;

- «публічна служба» як загальне поняття, яким позначаються окремі види діяльності, які утворюють певні види публічної служби.

При цьому слід наголосити на тому, що процитоване вище визначення публічної служби піддається у літературі критиці, автори якої стверджують, що ця дефініція не розкриває сутності публічної служби [23], оскільки містить лише перелік видів діяльності, не включаючи ознак, які є характерними для публічної служби.

Коментуючи таку позицію, зазначимо, що з одного боку, поняття та ознаки окремих видів діяльності, включених до поняття публічної служби, розкриті у відповідних нормативно-правових актах (ст. 1 Закону України «Про державну службу» (з 1 січня 2015 – п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну службу» [24]), ст.1 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» [25]), з іншого, – для поняття «публічна служба» характерним є комплекс загальних ознак, які є спільними для усіх видів публічної служби, завдяки яким вони, власне, і об'єднуються у межах названої категорії. Проте, викладене, все-таки, на наш погляд, не знімає з порядку денного необхідність чіткого формулювання ознак притаманних публічній службі. Це,

поміж іншим, дозволить сформулювати таке визначення публічної служби, яке буде у повній мірі відображати її правову сутність. Рухаючись у цьому напрямку, вважаємо за можливе виділити три основні групи ознак, притаманних категорії публічна служба:

1) загальні, які слід розглядати не лише, як такі, що є спільними для усіх видів публічної служби, а й такі, що є єдиними для самого поняття «публічна служба» як цілісної правової категорії. Такі ознаки, відповідно, у рівній мірі проявляються як на національному, так і на європейському рівні, що, відповідно, дозволяє вести мову про існування наднаціонального підходу до тлумачення та розуміння публічної служби.

2) спеціальні, які характерні для окремих країн або групи країн. Так, для кожної країни характерним є певний комплекс власних специфічних ознак публічної служби, що склались внаслідок особливостей історичного становлення держави, культури, традицій тощо. До таких ознак можна віднести: складання присяги, як обов'язкову умову набуття статусу публічного службовця; обіймання посад у державних підприємствах, навчальних закладах, медичних установах тощо; віднесення до посад публічних службовців технічного персоналу органів публічної влади.

3) специфічні, тобто ознаки, властиві виключно окремим видам публічної служби: військовій службі, дипломатичній службі, службі в органах внутрішніх справ та ін.

Далі пропонуємо зосередити увагу на аналізі загальних ознак публічної служби, які, на нашу думку, найбільш повно підкреслюють її публічно-правову природу. Для визначення цих ознак нами було проаналізовано положення

національних нормативних актів різних країн, наукові доробки вітчизняних авторів, вивчено і порівняно визначення категорії публічна служба на прикладі законодавства зарубіжних країн, що дало змогу виділити наступні ознаки публічної служби:

1) професійна діяльність. Публічна служба є професією, видом трудової діяльності людини, яка володіє комплексом спеціальних знань, практичних навичок, одержаних шляхом спеціальної освіти, навчання чи досвіду, які дають можливість здійснювати роботу у цій сфері (п. 1.2 Порядку встановлення медико-соціальними експертними комісіями ступеня втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків, затвердженого Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 5 червня 2012 р. № 420 [26], п. 1.2 Інструкції про встановлення груп інвалідності, затвердженої Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 5 вересня 2011 р. № 561 [27]).

При цьому особливо необхідно наголосити на тому, що публічна служба являє собою основний вид трудової діяльності.

2) діяльність на посадах в органах публічної влади та їхньому апараті. Завдяки цій ознаці характеризується не лише місце роботи публічних службовців, а й окреслюється специфіка публічної служби як такої, яка проявляється у наступному:

- здійснення публічних функцій та реалізація публічних інтересів. Публічні функції, або суспільно-публічні, як вказує С. В. Ківалов, – це функції орієнтовані на створення умов для

підтримки в суспільстві стану законності і правопорядку шляхом застосування публічних, тобто офіційних, здійснюваних від імені держави засобів впливу на суспільні відносини [28].

- владна складова публічної служби, що полягає у можливості публічних службовців самостійно здійснювати юридично значимі дії та приймати обов'язкові для невизначеного кола осіб рішення. При цьому, як відзначає С. Є. Чаннов, мається на увазі зовнішньо-владний характер, а не внутрішньо-організаційний, який має місце і в звичайній трудовій діяльності, оскільки публічна служба виступає у якості інструмента реалізації публічної влади [29, с. 24].

3) публічність, яка, передусім виражається у відкритості публічної служби. Це забезпечується за рахунок:

- доступу до нормативно-правової бази держави;

- доступності для громадян інформації про оперативну діяльність публічних органів, що забезпечується за рахунок встановлення переліку обов'язкових для публікації відомостей;

- обмеженого тлумачення поняття державної та службової таємниці;

- надання заінтересованій особі персональних відомостей про неї з публічних баз даних.

4) специфіка набуття статусу публічного службовця, тобто виникнення правовідносин на підставі фактичного складу, обов'язковим елементом якого є акт призначення на посаду чи результат виборів [30, с.271].

5) спеціальний правовий режим діяльності публічних службовців, що виражається, зокрема, у закріпленні на законодавчому рівні засобів [31], які застосовують у своїй діяльності публічні

службовці, специфічний комплекс прав та обов'язків, особливості відповідальності та ін.;

б) отримання заробітної плати з бюджету, тобто оплата праці публічних службовців здійснюється виключно за рахунок публічних коштів (з державного та місцевих бюджетів), що забезпечує незалежність публічних службовців від впливу та втручання у здійснення повноважень інших юридичних та фізичних осіб [32, с. 30].

Принагідно ще раз наголосимо на тому факті, що ці ознаки не лише дозволяють провести відмежування публічної служби від інших видів трудової діяльності, але й підтверджують її виключно публічно-правову природу.

Отже, під публічною службою пропонуємо розуміти публічно-правову категорію, якою охоплюються види професійної діяльності фізичних осіб на посадах в органах публічної влади, спрямовані на виконання публічних функцій в інтересах держави і суспільства, до яких відносяться: діяльність на державних політичних посадах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, дипломатична служба, інша державна служба, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що, на наш погляд, очевидним є той факт, що становлення та розвиток розуміння і правового регулювання публічної служби відбувалися у нерозривному зв'язку з публічним правом. Такий висновок у повній мірі узгоджується із змістом як вітчизняного (дореволюційного), так і європейського законодавства. На

підтвердження цього факту свідчать і українські нормативні акти, з яких випливає, що відносини публічної служби регулюються нормами публічного (адміністративного) права.

Публічно-правова природа публічної служби впливає поміж іншого з ознак, які характеризують назване правове утворення як таке.

Список використаних джерел:

1. Гринько С.Д. Дигести Юстиніана як джерело римського приватного права. / С.Д. Гринько. // Університетські наукові записки. – 2007. – № 1 (21). – С. 90–96.
2. Дернбург Г. Пандекты: Т. 1. / Г. Дернбург; под рук-вом и ред. П. Соколовского; пер. с нем. Г. Фон Рехенберга. – М.: Университетская типография, 1906. – 481 с.
3. Johnston, D. Roman Law in Context. / D. Johnston. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 153 p.
4. Памятники римского права: Законы XIIтаблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана: Учебное пособие. – М.: Зерцало, 1997. – 608 с.
5. Голосніченко Д.І. Теорія повноважень, їх регулювання та розподіл у процесі міжнародної інтеграції: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: Спец. 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень». / Д.І. Голосніченко. – К., 2010. – 43 с.
6. Полдников Д. Ю. Публичное право в работах глоссаторов и комментаторов. / Д.Ю. Полдников. // Ivs antiquum. Древнее право. – 2006. – № 17. – С. 128-136.
7. Алексеев А.С. Русское государственное право: пособие к лекциям. / А.С. Алексеев. – [Изд. 5]. – М.: Типо-Литография Г.И. Простакова, 1905. – 281 с.
8. Берендтс Э. Опыт системы административного права: Т.1. Обзор истории административного права и истории его литературы. Вып. 1. / Э. Берендтс. – Ярославль: Типо-Литография Э.Г. Фальк, 1898. – 247 с.
9. Волочкова М.Е. Институт государственной гражданской службы Российской империи: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: Спец. 12.00.01 «теория и история права и государства; история учений о праве и государстве». [Электронный ресурс]. / М.Е. Волочкова. – М., 2010. – Режим доступа: <http://lawtheses.com/institut-gosudarstvennoy-grazhdanskoj-sluzhby-rossiyskoj-imperii>.
10. Брэбан Г. Французское административное право. / Г. Брэбан; пер. с франц., под ред. С.В. Боботова. – М.: Прогресс, 1988. – 488 с.
11. Лазарев Б.М. Государственная служба: лекция. / Б.М. Лазарев. – М.: ИГПРАН, 1993. – 16 с.
12. Гриценко І.С. Становлення і розвиток наукових поглядів на основні інститути вітчизняного адміністративного права: дис. д-ра юрид. наук: Спец. 12.00.07 «теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право». / І.С. Гриценко. – К., 2008. – 428 с.
13. Лазарев Б.М. Государственная служба: лекция. / Б.М. Лазарев. – М.: ИГПРАН, 1993. – 16 с.
14. Про державну службу : Закон України : від 16 грудня 1993 р. № 3723-ХІІ. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – ст. 490.

15. Антонова Н.М. Конституционно-правовой статус публичных служащих в Российской Федерации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: Спец. 12.00.02 «конституционное право; муниципальное право». / Антонова Н.М. – М., 2012. – 40 с.
16. Битяк Ю.П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади: монографія. – Х.: Право, 2005. – 304 с.
17. Минасян С.П. Институт государственной гражданской службы в административном законодательстве: проблемы формирования: дисс. ... канд. юрид. наук: Спец. 12.00.14 «административное право; финансовое право; информационное право». / С.П. Минасян. – М., 2005. – 183 с.
18. Ківалов С.В. Публічна служба в Україні: підручник. / С.В. Ківалов, Л.Р. Біла-Тіунова. – [2-е вид.]. – О.: Фенікс, 2011. – 688 с.
19. Елистратов А.И. Основные начала административного права. / А.И. Елистратов. – М.: Издание Г.А. Лемана, 1914. – 332 с.
20. Duguit Léon. Traité de droit constitutionnel: T. 2. / Léon Duguit. – [3-me édition]. – Paris, 1928. – 888 p.
21. Дюги Л. Конституционное право. Общая теория государства. / Л. Дюги; пер. з франц. А. Яценко, В. Краснокутского, Б. Сыромятникова; предисл.: Л. Дюги, П. Новгородцев. – М.: Типография т-ва И.Д. Сытина, 1908. – 957 с.
22. Кодекс адміністративного судочинства України. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. – Ст. 446.
23. Рунова Н. Публічна служба в Україні: проблеми дефініції. / Н. Рунова. // Публічне право. – 2012. – № 3 (7). – С. 269-274.
24. Про державну службу : Закон України : від 17 листопада 2011 р. № 4050-VI, набрання чинності від 1 січня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 26. – Ст. 273.
25. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України : від 7 червня 2001 р. № 2493-III. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 33. – Ст. 175.
26. Про затвердження Порядку встановлення медико-соціальними експертними комісіями ступеня втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків : Наказ Міністерства охорони здоров'я України : від 5 червня 2012 р. № 420. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1387-12>.
27. Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності : Наказ Міністерства охорони здоров'я України : від 5 вересня 2011 р. № 561. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1295-11>.
28. Ківалов С.В. Дефініція публічної служби та її адитивні ознаки. [Електронний ресурс] // Генезис публічного права: від становлення до сучасності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 26-27 листопада 2010 р.– Миколаїв: Іліон, 2010 – Режим доступу: <http://refdb.ru/look/2241075.html>.
29. Чаннов С.Е. Административно-правовая модель регулирования служебных отношений в Российской Федерации: понятие и основные черты: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: Спец. 12.00.14 «административное право; финансовое право; информационное право». / С. Е. Чаннов. – Саратов, 2010. – 47 с.

30. Рунова Н. Публічна служба в Україні: проблеми дефініції. / Н. Рунова. // Публічне право. – 2012. – № 3 (7). – С. 269-274.

31. Фурнье Ж. Публичные службы государства. [Электронный ресурс]. / Ж. Фурнье. // Франция в России. – 2001. – Режим доступа: http://www.ambafrance-ru.org/IMG/pdf/Gov_Pub.pdf.

32. Ківалов С.В. Публічна служба в Україні: підручник. / С.В. Ківалов, Л.Р. Біла-Тіунова. – [2-е вид.]. – О.: Фенікс, 2011. – 688 с.